

Úloha hodnot ve společnosti

Václav Němec

◆ článek, česky, vznik neuveden, ◆ web

◆ article, Czech, origin n.a., ◆ web

Úloha hodnot ve společnosti

Václav Němec

◆ článek, česky, vznik neuveden, ◆ web

◆ article, Czech, origin n.a., ◆ web

Úloha hodnot ve společnosti (V. Němec)

Obsah:

- [Hodnocení, „hodnotové kvality“ a hodnoty](#)
- [Akty hodnocení](#)
- [Hodnotové kvality](#)
- [Hodnota jakožto obecina](#)
- [Hodnota jakožto měřítko](#)
- [Neoddělitelnost aktů hodnocení, hodnotových kvalit a hodnot](#)
- [Souvislost hodnot s emocionalitou \(afektivitou\)](#)
- [Role poznání a myšlení](#)
- [Souvislost hodnot s vůlí a jednáním](#)
- [Potřeby jako základní zdroj motivace a hodnot](#)
- [Tělesně-vitální potřeby a základní vrstva hodnot](#)
- [Kulturně a sociálně zprostředkované potřeby a hodnoty](#)
- [Kulturně a sociálně zprostředkované hodnoty jako podmínka fenoménu hodnot](#)
- [Výzvy a nároky druhých subjektů jako další zdroj hodnot](#)
- [Rozlišení „nižších“ a „vyšších“ hodnot: Hodnotová hierarchie](#)
- [Původ hodnotových preferencí](#)
- [Role hodnot v rozhodování](#)
- [Vztah subjektu k budoucnosti: Rozhodnutí a vůle](#)
- [Rozhodnutí a svoboda](#)
- [Vůle a motivy](#)
- [Role hodnot v motivaci vůle](#)
- [Místo hodnoty v rozvrhu](#)
- [Konflikt hodnot jako dilema pro vůli](#)
- [Původní místo hodnotových preferencí](#)
- [Hodnota jako motiv rozvrhu a hodnota rozvrhu samého](#)
- [Osobní systém hodnot jednotlivce a jádro lidské osoby](#)
- [Hodnoty jako možnosti vyplnění ještě-ne-rozhodnutého](#)
- [Hodnota jako zdroj tvoření budoucího jsoucího: Hodnota jako „to, co má být“](#)
- [Nepředmětné výzvy jako poslední zdroj hodnoty](#)
- [Bytí a „mětí“](#)

O hodnotách se mluví v různých souvislostech a významech. Slova „hodnotný“ či „hodnota“ byla ve většině evropských jazyků původně spojena s oblastí obchodování, směny, prodeje.¹ Na vědecký termín bylo slovo „hodnota“ (valor, value, valeur, Wert) povýšeno nejprve v novověké politické ekonomii, především v souvislosti s problémem hodnoty zboží.² Teprve později (zhruba od poloviny 19. století) se pojmu hodnoty chopila filosofie, která rozšířila jeho význam daleko nad rámec fenoménu hodnoty vlastnictví a zboží tím, že ho uvedla do souvislosti s hodnotovými postoji, preferencemi a soudy člověka obecně.³ Ačkoli sám termín „hodnota“ vstoupil do filosofie až v novější době, moderní myslitelé s jeho pomocí pojednávají problémy, jež byly nastoleny a tematizovány již v antické a středověké filosofii. Velmi zjednodušeně a předběžně lze říci, že termín „hodnoty“ či „hodnotové kvality“ v novější filosofii odpovídá tomu, co tradiční filosofie od antiky chápala jako předměty náklonností, resp. motivy pro vůli, a co obvykle nazývala obecnějším termínem „dobro“ či „dobra“.⁴

Filosofická analýza se od ekonomického či jinak odborně vědeckého přístupu odlišuje tím, že tematizuje fenomén hodnot v celkových souvislostech našeho života a světa. I ve filosofii se ovšem setkáváme s různými pojetími hodnot. K tématu hodnot lze i ve filosofii samé přistupovat různými způsoby a zkoumat ho za pomoci různých metod. Následující výklad je založen především na fenomenologickém přístupu. Právě tento přístup nám umožní projasnit, jaké místo zaujímají a jakou roli hrají hodnoty v rámci naší původní zkušenosti.

[zpět na obsah](#)

Hodnocení, „hodnotové kvality“ a hodnoty

Vedle substantivního výrazu „hodnota“ užíváme rovněž slovesa „hodnotit“ a adjektivum „hodnotný“.⁵ Pokusme se nejprve objasnit, co přesně tyto termíny označují a jako spolu souvisejí.
[zpět na obsah](#)

Akty hodnocení

„Hodnocení“ označuje lidský akt či postoj, zatímco adjektivem „hodnotný“ označujeme skutečnosti, které jsou předmětem hodnocení. Je nepochybné, že lidé neustále vykonávají nějaké akty hodnocení, zauímají hodnotící postoje a vynášejí hodnotící soudy. V hodnotících či hodnotových postojích a soudech vyjadřujeme, že něco je více hodnotné než něco jiného.⁶ Množina toho, co hodnotíme, může zahrnovat velmi rozmanité skutečnosti: věci – přírodniny či artefakty, umělecká díla, živé bytosti, druhé lidi, lidské činy i postoje, místa, události, celé společnosti, kultury či epochy atd. Hodnotící postoje či soudy pro nás rozčleňují skutečnosti na žádoucí, tj. „dobré“ v nejširším slova smyslu, a nežádoucí, tj. „špatné“ v nejširším slova smyslu.

[zpět na obsah](#)

Hodnotové kvality

To, co hodnotíme, resp. považujeme za hodnotné, jsou zpravidla jednotlivé skutečnosti. Základem či předmětem našeho hodnocení jsou však přesněji určité význačné vlastnosti či kvality, které identifikujeme na různých skutečnostech. Ačkoli tyto kvality zakoušíme či identifikujeme na vnějších skutečnostech, zároveň jsme jimi sami vnitřně zasahováni, přitahováni a motivováni.⁷ Skutečnosti ve světě se tak pro nás stávají nositeli kvalit, jež jim propůjčují přitažlivost a zvnitřňují se v našich hodnotových postojích. Tyto aspekty či kvality nazýváme „hodnotovými kvalitami“ – jsou to právě tyto kvality, které nás opravňují, abychom jejich nositele označili jako „hodnotné“.

[zpět na obsah](#)

Hodnota jakožto obecnina

Pokud je jednou hodnotová kvalita na skutečnostech rozpoznána, může být v lidském vědomí od svého nositele odloučena, abstrahována a redukována na svou podstatu.⁸ Právě takto abstrahované a na svou podstatu převedené hodnotové kvality označujeme substantivem „hodnoty“. I když hodnotové postoje či akty se vztahují k jednotlivým skutečnostem, jež rozpoznáváme jako nositele hodnotových kvalit, jsou akty hodnocení zároveň provázeny vědomím hodnot ve smyslu obecnin, jež umožňují shrnovat jednotlivé nositele hodnotových kvalit do určitých skupin či tříd a jež obecně vymezují rámec toho, co pro nás vůbec může být žádoucí či nežádoucí. Hodnoty v tomto smyslu jsou tedy něčím, co je přítomno v našem vědomí jako výsledek abstrakce hodnotových kvalit od jejich konkrétních nositelů, s nimiž jsme se přímo či zprostředkovaně setkali, avšak zároveň nám slouží jako vodítka k orientaci v dalších situacích, v nichž nám umožňují stále znovu vyhledávat a identifikovat určité skutečnosti jako nositele hodnotových kvalit.

[zpět na obsah](#)

Hodnota jakožto měřítko

Hodnoty v tomto smyslu mají navíc jednu zvláštní vlastnost: Mohou být v lidském vědomí jakoby vystupňovány na svou maximální či ideální míru. Díky tomu jsou nejenom něčím, co umožňuje identifikovat jednotlivé skutečnosti jako nositele určitých hodnotových kvalit, ale zároveň slouží jako měřítko hodnocených skutečností. Hodnota vystupňovaná na svou maximální či ideální míru je povýšena na jakési ideální měřítko, v jehož světle se jednotlivé skutečnosti, jež jsou identifikovány jako nositelé této hodnoty, ukazují jako více či méně hodnotné. Ba co více: Pokud jednou hodnoty v lidském vědomí vystoupí ve své odloučené a idealizované podobě a střetnou se spolu navzájem, stávají se jedny hodnoty měřítkem, v jehož světle se jiné hodnoty ukazují jako nižší, a seřazují se tak do jisté hierarchie.⁹

[zpět na obsah](#)

Neoddělitelnost aktů hodnocení, hodnotových kvalit a hodnot

Akty hodnocení (či hodnotové postoje), hodnotové kvality a hodnoty původně představují tři neoddělitelné momenty či póly jediného celku, který musíme mít stále na zřeteli, chceme-li filosoficky projasnit fenomén hodnot. Ani jeden z těchto pólů nikdy ve skutečnosti neexistuje odděleně od zbývajících dvou, a proto nelze nikdy jeden z nich pochopit, aniž bychom zohledňovali oba zbývajících. Právě izolováním či jednostranným zdůrazňováním jednoho z těchto momentů na úkor druhých vzniká řada omylů a extrémních pozic ve filosofii hodnot. Jednostranný důraz na akty hodnocení, resp. hodnotové postoje vede k psychologizaci hodnot, kdy jsou hodnoty chápány jako cosi pouze subjektivního, a tím i relativního; jednostranné zdůraznění hodnot ve smyslu obecnin naopak může vyústit v hypostazování a ontologizaci hodnot, kdy je hodnotám připsána samostatná existence a kdy je konstruována zvláštní „říše hodnot“; a konečně důsledkem jednostranného důrazu na hodnotové kvality může být naturalizace či kosmologizace hodnot, kdy hodnoty splývají se samotným bytím věcí, takže se stírá rozdíl mezi oblastí faktické skutečnosti a hodnot.¹⁰

[zpět na obsah](#)

Souvislost hodnot s emocionalitou (afektivitou)

Hodnotové kvality či hodnoty nás vnitřně zasahují, přitahují a motivují: Hodnoty jsou tedy něco, co nás nenechává lhostejnými a chladnými, ale tím, co je pro nás atraktivní, oč nám běží, o co usilujeme. Pokud jsme s to vnímat hodnotovou stránku světa, potud se ke skutečnosti nevztahujeme neutrálně či nezaujatě, nýbrž jako zainteresované a zaujaté bytosti. Díky tomu, že rozpoznáváme skutečnosti, které vstupují do našeho zorného pole, jako nositele hodnot či hodnotových kvalit, je naše chování neustále provázeno inklinacemi a averzemi.¹¹ V těchto postojích se manifestují různé soulady i nesoulady, jež zakoušíme vzhledem ke skutečnostem nejrůznějšího druhu.¹² V souladu s tím je vztah k hodnotám zpravidla provázen emocionálními (afektivními) prožitky, stavy či projevy.

Naše emocionální (afektivní) prožitky, stavy či projevy mohou být do značné míry neurčité, aniž by bylo zřejmé, co je vlastně vyvolává a k čemu se vztahují. Nakolik je jim však vlastní jistá struktura a orientace, jsou právě spjaty s hodnotovými kvalitami či hodnotami. Pro lidský afektivní život je typické, že není pouhou chaotickou změtí bez orientace a struktury,¹³ ale že je strukturován vztahem k hodnotám či hodnotovým kvalitám, jež jsou postihovány na nositelích hodnot. Naše afektivita představuje elementární rovinu, na níž dochází ke spontánním aktům hodnocení, jimiž je naše pozornost obrácena k nositelům hodnot jako privilegovaným jsoucům ve světě, která zde vystupují jako zvláštní ohniska přitažlivosti.

[zpět na obsah](#)

Role poznání a myšlení

Tím nemá být řečeno, že by nám hodnoty byly přístupné pouze v nějaké emocionální intuici nezávislé na našem poznávání a myšlení.¹⁴ Myšlenku, že se nám hodnoty ukazují pouze v nějakém „cítění hodnot“, nelze obhájit. Pro rozpoznání hodnot je v každém případě důležitá součinnost emocionality i myšlení. Vnímavost pro určité hodnoty předpokládá jistou obeznámenost či informovanost, popř. kultivaci či vzdělání¹⁵ (např. krásu řady uměleckých děl vůbec nedokážeme ocenit, aniž bychom byli v oblasti příslušného uměleckého oboru dovzděláni). Poměr k hodnotám je navíc neoddělitelně spojen s hodnotovými soudy. Hodnotové soudy lze snad do jisté míry chápat jako racionalizaci spontánních hodnocení, k nimž primárně dochází skrze naši afektivitu, avšak neméně se v nich uplatňuje naše rozvažování, které může zpětně působit na emocionalitu a utvářet ji. Z tohoto důvodu budeme nadále raději mluvit o „vnímání hodnot“, „zakoušení hodnot“ či „rozpoznávání hodnot“ než o „cítění hodnot“,¹⁶ aniž bychom tím chtěli popřít, že existuje úzké pojitko mezi hodnotami a lidskou emocionalitou.

[zpět na obsah](#)

Souvislost hodnot s vůlí a jednáním

Hodnoty však nejsou pouze něčím, co bychom pasivně zakoušeli, ale zároveň a především tím, co motivuje a podle čeho se orientuje naše chtění a rozhodování. Fenomén hodnot je proto ve filosofii tradičně spojován nejenom s emocionální (afektivní), ale také s volní a praktickou stránkou lidské existence. Hodnoty jsou pojímány nejenom jako to, co strukturuje naši emocionalitu, ale také jako to, co uvádí do pohybu či motivuje naše rozhodování a jednání. Hodnoty tak slouží jako jakási vodítka pro naše chtění, rozhodování a jednání. Nakolik neustále něco chceme, pro něco se rozhodujeme a něco ve světě konáme,

natolik se přimykáme k určitým hodnotám, necháme se jimi vést, solidarizujeme se s nimi a uskutečňujeme je ve světě.

Naše chtění, rozhodování a jednání se vždy děje v konkrétních a jednotlivých situacích, v nichž se zaměřujeme ke konkrétním věcem, osobám, činům, událostem atd. Toto chtění, rozhodování a jednání je však vždy neoddělitelně spjata s vědomím hodnot, které pro nás předem obecně vymezují rámec toho, co je vůbec žádoucí, co vůbec můžeme chtít, pro co se můžeme rozhodovat a co můžeme konat. Hodnoty se tedy z této perspektivy ukazují jako zvláštní obecniny, které strukturují nejenom naše afektivní, ale též naše volní a praktické postoje ke skutečnosti – podobně jako obecniny na rovině našeho poznání strukturují naše teoretické postoje ke skutečnosti. To také vysvětluje, proč nás hodnoty mohou orientovat k vnějším skutečnostem v oné typické neurčitosti, kdy jejich nositele vlastně ještě nenacházíme, ale teprve je hledáme, a až když je najdeme, dodatečně je identifikujeme právě jako nositele určité hodnoty. Jak si ještě ukážeme níže, hodnoty ve smyslu těchto obecnin, jsou vlastně sedimenty lidského chtění, rozhodování a jednání v minulosti, ať už našeho vlastního, nebo jiných lidí společnosti, kultury či tradice, k níž přináležíme.

[zpět na obsah](#)

Potřeby jako základní zdroj motivace a hodnot

Nejprve je však třeba objasnit, co je vůbec zdrojem oněch přitažlivých sil, jimiž jsou nadány hodnotové kvality, resp. hodnoty a jež nás neodbytně vtahují do svého „gravitačního pole“? Na straně subjektu vztaženého k hodnotovým kvalitám či hodnotám je tento vztah – alespoň pokud jde o základní vrstvy hodnot – konstituován jeho potřebami. Právě naše potřeby se stávají základním zdrojem našich sklonů a tíhnutí, která nás orientují k určitým význačným skutečnostem světa a spoutávají nás s nimi vnitřními pouty náklonností a závislostí.

Potřeba je „závislostí vzhledem k jinému“, ¹⁷ činí nás závislými na něčem jiném, než jsme my sami. Protože potřeby mohou být uspokojeny pouze prostřednictvím od nás odlišných skutečností, spoutávají nás s jinými věcmi a bytostmi četnými pouty závislostí. Potřeba ve své nejobecnější struktuře nám vyjevuje něco, co tu není a co nám schází. ¹⁸ Potřebu zakoušíme v podobě neklidu, trýzně či prázdnoty vzhledem k něčemu, co je s to ji utišit, uhasit či vyplnit. Potřeba je však „šťastná závislost“, neboť je schopna uspokojení, ¹⁹ které je základním zdrojem pozitivních emocí, jako je potěšení, radost, slast.

Právě potřeby v tomto smyslu jsou základem našich rozmanitých inklinací, které nás orientují k určitým skutečnostem světa, jež nabývají zvláštního významu tím, že jsou rozpoznány jako možné zdroje uspokojení našich potřeb. Potřebná a nesoběstačná lidská bytost (ostatně stejně jako každá jiná živá bytost) se stále znovu obrací do světa, aby zde hledala prostředky svého uspokojení, naplnění či dovršení, jež z její perspektivy vystupují ve světě jako zvláštní ohniska přitažlivosti. Právě to, že jsme sami na těchto skutečnostech závislí, nás vůči nim nenechává lhostejnými a vyvolává v nás specifické afektivní stavy. To, že jsou jisté skutečnosti způsobilé uspokojit naše potřeby, je zároveň tím, co je pro nás činí hodnotnými. Hodnotovými kvalitami jsou pak právě ty význačné aspekty těchto skutečností, jež jsou vlastním zdrojem uspokojení našich potřeb.

[zpět na obsah](#)

Tělesně-vitální potřeby a základní vrstva hodnot

Lidský jedinec se přitom vyznačuje celou řadou rozmanitých potřeb, které mají kořeny v různých vrstvách lidské existence. Základní potřeby jsou ty, jež mají svůj původ v našem organismu a jež máme společné s jinými živými bytostmi, jako je potřeba potravy, sexu, spánku atd. Tyto potřeby a jejich uspokojování jsou neodbytné a mají cyklickou povahu: Nelze je uspokojit natrvalo, i když je dočasně ukojíme, po určitému čase se stále znovu navracejí. Uspokojení tělesné potřeby je spojeno s tělesnou slastí, zatímco stav jejího neuspokojení provází tělesná strast. Slast „ohlašuje věc jako dobrou“, a zakládá tak elementární hodnotový soud. Je to právě tato slast, která propůjčuje předmětu, který uspokojuje potřebu, jeho hodnotu. Takové hodnoty jsou založeny na principu: „Co působí slast je dobré“, „Co působí strast je špatné.“ Tělesně-vitální

potřeby, jež jsou dány s pouhou existencí našeho organismu, tak zakládají „prvotní vrstvu hodnot“.20 Všechny další hodnoty vždy vstupují do vztahu a napětí s touto základní vrstvou hodnot.

Ačkoli tělesně-vitální potřeby máme společné s ostatními živými bytostmi, i tyto potřeby se u člověka podstatně proměňují tím, že jejich uspokojování není organizováno instinktivně, nýbrž je integrováno do rámce kulturně podmíněného a vůbec specificky lidského chování. Jinými slovy: Tělesně-vitální hodnoty vystupují vůči svobodné lidské vůli jako hodnoty mezi jinými hodnotami (a tím se teprve vůbec stávají hodnotami). Tím tyto potřeby nabývají zvláštní ambivalence: Na jedné straně mohou být potlačeny kvůli jiným hodnotám, na druhé straně se jejich uspokojování může emancipovat od skutečných potřeb a stát se účelem samo o sobě, kvůli prožitku slasti, který je s ním spojen. To nám již naznačuje jeden z typických rysů člověka: Potřeby, jež člověk může zakoušet, jsou potenciálně neomezené.

[zpět na obsah](#)

Kulturně a sociálně zprostředkované potřeby a hodnoty

Vedle potřeb tělesně-vitálních se člověk vyznačuje celou řadou dalších více či méně nezbytných potřeb, které jsou podmíněny kulturně a civilizačně, např. potřebami souvisejícími s hygienou, etiketou, bydlením, ošacením či technikou, která rozšiřuje jeho možnosti zasahování do světa. I když by v nás tyto potřeby nevznikly bez asistence našeho sociálního prostředí, resp. bez kulturní a civilizační tradice, která je nám prostředkována naším sociálním prostředím, staly se natolik součástí běžného lidského života, že i je lze do jisté míry považovat za základní a nezbytné podobně jako potřeby tělesně-vitální.

Takřka neomezená schopnost člověka tvořit, rozvíjet a užívat artefakty, technické prostředky a vůbec civilizační vymoženosti ovšem způsobuje, že stávající potřeby je možno zjemňovat a že spektrum potřeb lze takřka neomezeně rozšiřovat a stupňovat. Člověk tak může zakoušet stále nové potřeby v závislosti na stále širších a rafinovanějších možnostech komfortu, přepychu či technického vybavení, které si sám vytváří. Zde se nám ukazuje další důvod toho, co bylo zmíněno výše, totiž že potřeby člověka, a tedy i skutečnosti, které se pro něho stávají nositeli hodnotových kvalit, jsou potenciálně neomezené.

Naše touhy a náklonnosti se tak zdaleka neomezují na oblast skutečností, které uspokojují potřeby našeho organismu a působí nám tělesnou slast, ale zaměřují se také k „věcem a aspektům věcí, které již nejsou přirozeného, nýbrž kulturního řádu.“21 Tyto skutečnosti přitom mohou být podobně hmatatelné jako spotřební statky uspokojující naše tělesně-vitální potřeby, jde-li např. o různé užité předměty (nositele užitných hodnot), krásné artefakty (nositele estetických hodnot) či předměty vlastnění (nositele ekonomických hodnot).22 Může jít ale také o poměrně subtilní skutečnosti, jako je určitá sociální role (např. postavení v určité společenské či mocenské hierarchii), uznání ze strany druhých, určité typy lidského chování a jednání, výsledky lidského poznání či určité uspořádání společenských vztahů a poměrů atd. Všechny takovéto kulturní statky či projevy se pro nás mohou stát nositeli kvalit, jež jim propůjčují přitažlivost a zvnitřňují se v našich emocích, jako je touha po kráse, po majetku, po moci, po uznání atd. Tyto aspekty či kvality, jež se nám vyjevují na specificky lidských kulturních předmětech, výtvorech, projevech a institucích, představují vlastní oblast hodnot. Na rozdíl od „tělesně-vitálních“ hodnot není smysl pro tyto hodnoty dán člověku do vínku od přirozenosti, ale souvisí právě s kulturní dimenzí jeho existence a je podmíněn kulturně a sociálně.

[zpět na obsah](#)

Kulturně a sociálně zprostředkované hodnoty jako podmínka fenoménu hodnot

Právě vypěstování smyslu pro tyto hodnoty, k němuž u jedince dochází za asistence společnosti a jejích institucí, je jedním z hlavních úkolů procesu socializace, při níž teprve dochází k rozvinutí biologického exempláře lidského rodu v lidskou osobu. To, že se v člověku pod vlivem jeho sociálního okolí rozvíjí smysl pro takového hodnoty, má právě za následek, že spektrum hodnot, jimiž je strukturována jeho emocionalita a jež motivují jeho chtění a rozhodování, zdaleka nemá svůj původ pouze v oblasti tělesných

potřeb. Tělesně-vitální hodnoty tak lze nadále poměřovat s jinými dobry, jež nemají svůj původ v tělesných potřebách.

Třebaže ne všechny hodnoty jsou lidskému jedinci zprostředkovány sociálně a kulturně, lze teprve díky výskytu těchto hodnot mluvit o hierarchii hodnot, a tím pádem i o hodnotách jako takových. Fenomén hodnot se totiž objevuje až tehdy, když hodnoty založené v tělesně-vitálních či organických potřebách nepředstavují jedinou oblast hodnot, ale mohou být poměřovány s hodnotami založenými v jiné sféře. K tomu však dochází právě díky procesu socializace, kdy se nad organickou rovinou utváří nová rovina specificky lidského kulturně-personálního bytí, s její vlastní oblastí hodnot nezávislou na organických potřebách. Tím se jakoby rozevře celý vějíř hodnot, jimiž je strukturována lidská emocionalita a které mohou motivovat lidské chtění a rozhodování. I když tedy kulturně a sociálně osvojené hodnoty nejsou jedinými hodnotami a konkurují si s tělesně-vitálními hodnotami, které pocházejí z organické roviny, specificky lidská emocionalita, specificky lidské chtění a rozhodování vztažené k hodnotám a jejich hierarchii se ustavuje až díky utváření specificky lidské osoby, která se učí uspořádat svůj poměr k hodnotám, včetně těch, které mají svůj zdroj v organické sféře a které jsou nadány značnou motivační silou, nakolik člověk nadále zůstává živým organismem. Úkolem lidské osoby je právě i hodnoty, založené v tělesně-vitální rovině, integrovat do celku svého života tak, aby odpovídaly řádu hodnot přiměřenému lidské osobě, která se postupně buduje a utváří v procesu socializace.

[zpět na obsah](#)

Výzvy a nároky druhých subjektů jako další zdroj hodnot

S hodnotami, které jsou podmíněny kulturně a sociálně, se dotýkáme zvláštní sféry hodnot, pro něž se jedinec stává vnímavým pouze díky konfrontaci s nároky a požadavky, jež vůči němu vznášejí druzí lidé. K tomu dochází v průběhu socializace, kdy je jedinec neustále vystaven vlivu lidských institucí a jejich požadavků. Přitom jsou některé tyto požadavky postupně natolik internalizovány, že se díky nim v jedinci rozevře celý vějíř specificky lidských potřeb nad rámec potřeb tělesně-vitálních, resp. že se člověku otevírají nové rejstříky hodnot. Obecně lze říci, že vnímavost pro hodnoty, které jsou zprostředkovány kulturně a sociálně, se rozvíjejí díky nárokům kladeným na jedince ze strany jeho sociálního okolí, které jej vyvádějí z uzavřeného okruhu jeho tělesně vitálních potřeb. Na druhé straně se však právě díky tomuto vlivu strukturuje a rozvíjí celé spektrum nových potřeb a náklonností, a tedy i nových vrstev afektivního života, jehož korelátom jsou právě nové oblasti hodnot. V oblasti kulturně a sociálně zprostředkovaných hodnot tak můžeme pozorovat zvláštní paradox: Díky nárokům a požadavkům lidského okolí dochází na určité rovině k prolamování omezeného okruhu tělesně-vitálních potřeb, na druhé straně se však právě díky tomu na jiné rovině konstituují nové potřeby, jež zakládají afektivní náklonnosti a tvoří ve vnějším světě nová „ohniska přitažlivosti“, která motivují vůli v podobném smyslu a často i s nemenší intenzitou, než je tomu v oblasti tělesně-vitálních potřeb.

Jak již bylo naznačeno, tato oblast kulturně a sociálně zprostředkovaných hodnot je velmi rozmanitá, nakolik jsou rozmanité ony potřeby a náklonnosti, které v nás smysl pro tyto hodnoty zakládají. Podíváme-li se ovšem pozorněji na tuto novou oblast hodnot, můžeme zde nalézt významný rozlišující znak, který nám nadále poslouží jako vodítko při hledání kritéria posuzování toho, které hodnoty lze považovat za „vyšší“ a které za „nižší“. Nejenom v případě tělesně-vitálních, ale též v případě některých kulturně a sociálně zprostředkovaných potřeb a jim odpovídajících hodnot, máme co do činění s potřebami, jejichž středobodem jsme my sami, aniž bychom přitom zohledňovali potřeby, zájmy či požadavky jiných subjektů. Uspokojování takovýchto potřeb má povahu zakoušení a užívání, v nichž to „jiné“, jež uspokojuje naši potřebu, je asimilováno a převáděno na „totéž“, ²³ jímž jsme my sami jakožto zakoušející a užívající subjekt. V takovém případě se ke skutečnostem kolem nás – k samotným nositelům hodnot, ale i k tomu, co představuje prostředky či naopak překážky k jejich dosažení – vztahujeme jako k předmětům, jichž užíváme, zmocňujeme se jich, manipulujeme s nimi pro vlastní potěšení, prospěch, užitek atd. V takovém případě sice jakoby vystupujeme ze sebe do okolního světa (a tedy i do budoucnosti), avšak s již předem utvořeným očekáváním toho, čeho zde chceme nabýt, a tomu se pak snažíme přizpůsobit všechny okolnosti situace, včetně ostatních subjektů. Pokud se naše vztahování k ostatním skutečnostem omezuje na tento přístup, žijeme jakoby uzavřeni v cyklu našich vlastních potřeb a jejich uspokojování.

Nejenom v procesu socializace, ale v podstatě neustále je ovšem lidská bytost ve svém vztahování ke světu zároveň konfrontována s nároky a požadavky, které vůči ní vznášejí druhé bytosti, primárně druzí lidé (ale v podstatě veškeré subjekty, které nejsou pouhými předměty). Požadavky, nároky a výzvy, které vůči nám vznášejí druhé bytosti, primárně neuspokojují naše potřeby, ale naopak nás konfrontují s potřebami, zájmy, očekáváními atd. druhých a volají nás k odpovědnosti – ve smyslu přiměřeného reagování na tato oslovení. Odpověď na tyto výzvy vyžaduje na straně příslušného subjektu otevřenost, respekt a vnímavost k druhým subjektům v jejich jinakosti, jedinečnosti, autonomii. Nakolik jednotlivý subjekt ve světě není jediným a izolovaným subjektem, nýbrž nachází se v neustálé interakci s nespočtelným množstvím jiných subjektů, které právě nejsou pouhými pasivními objekty či předměty, je každý subjekt ve své situaci oslovován takovými výzvami a odpovídá na ně, nakolik je k nim vnímavý. Tyto požadavky, nároky a výzvy, před něž je jednotlivec stavěn, prolamují egoismus jeho potřeb a nutí ho skutečně „vyjít ze sebe k jinému“. I jim však odpovídají určité emocionální stavy či akty, jako je sympatie/empatie, soucit, úcta, láska atd. a i ony se mohou stát silnou motivací pro naši vůli potud, pokud přisuzujeme hodnotu druhým lidem a bytostem, a společenství s těmito lidmi a bytostmi, na němž máme účast.

[zpět na obsah](#)

Rozlišení „nižších“ a „vyšších“ hodnot: Hodnotová hierarchie

Toto předběžné a hrubé rozlišení na dvě skupiny hodnot nás přivádí k tomu, co neoddělitelně patří k fenoménu hodnot, totiž k rozlišování „vyšších“ a „nižších“ hodnot neboli k hodnotové hierarchii. Klíčovou otázkou v této souvislosti je, co je vlastně kritériem, podle něž můžeme nějakou hodnotu prohlásit za „vyšší“ a jinou za „nižší“. Rozšířené je rozdělování hodnot na nižší a vyšší např. podle toho, zda se jedná o hodnoty tzv. „materiální“ či „duchovní“. Tato klasifikace hodnot je nicméně příliš úzká a z mnoha důvodů nevyhovující. Jako přiměřenější vodítko nám poslouží výše naznačené rozlišení různých hodnot podle jejich původu. Za „vyšší“ lze považovat specificky kulturní hodnoty ve vztahu k tělesně-vitálním, ale nejen to: Můžeme stanovit jistou hierarchii též v rámci kulturně osvojených hodnot samých.

Jako základní rozlišení navrhujeme rozlišení na hodnoty, které jsou spjaty s našimi potřebami, ať už jde o potřeby tělesně-vitální, nebo o potřeby kulturně a sociálně podmíněné, avšak egocentrické (jako jsou potřeby ekonomické, nebo potřeba uznání, sebepotvrzení, touha po moci, dominanci, slávě atd.), a hodnoty, které mají svůj původ ve výzvách, nárocích a požadavcích druhých. Řekli jsme, že pro prve uvedené potřeby je typické, že jejich naplňování má charakter jakéhosi „zmocňování“, v němž sice potřebujeme něco či někoho jiného, abychom je naplnili, ale tohoto jiného se zmocňujeme tak, že je asimilujeme či převádíme „na stejné“, jímž jsme my sami.²⁴ Ono jiné, k němuž nás směřuje takováto potřeba či touha, má pro nás charakter objektu či předmětu uspokojení, je pro nás pouhé „ono“,²⁵ které není respektováno ve své jinakosti a jedinečnosti, autonomii, subjektivitě a niternosti. Hodnoty, založené na těchto potřebách, strukturují naše postoje ke světu spíše tak, že skutečností kolem nás užíváme, zmocňujeme se jich, manipulujeme jimi pro vlastní potěšení, prospěch, užitek atd. Tyto hodnoty nás samé uzavírají v pouhé imanenci našeho vlastního vědomí a prožívání,²⁶ ve světě „ono“,²⁷ pouhé předmětnosti, a tak nám nedovolují plně se podílet na skutečnosti. Kromě toho jsou tu však hodnoty, které mají svůj původ ve výzvách, nárocích a požadavcích, s nimiž se na nás obracejí (ať už výslovně či nevýslovně) druzí – především lidé, ale obecně veškeré subjekty (zejména jiné živé bytosti). Vědomí těchto hodnot a vnímavost pro ně jsou přímo závislé na tom, do jaké míry jsme schopni uznat hodnotu druhých lidí, resp. subjektů pro ně samé, nezávisle na našich vlastních potřebách. Tyto hodnoty strukturují naše postoje ke světu tak, že se skutečností kolem nás otevíráme, odpovídáme na jejich výzvy, ujímáme se jich, přijímáme odpovědnost za ně či závazky vůči nim, obětujeme se pro ně atd. Vztah k těmto hodnotám nás vyvádí z imanence našeho vědomí k „transcendenci“ směrem k jinému, otevírá nás vůči druhým jakožto „ty“ či obecně vůči druhým subjektům jakožto „ne-předmětům“.

[zpět na obsah](#)

Původ hodnotových preferencí

Žádná z uvedených oblastí hodnot přitom není sama o sobě špatná a nikdo se nemůže zcela vyhnout tomu, aby byl přitahován a motivován např. hodnotami tělesně-vitálními či ekonomickými. Nicméně pluralita

hodnot vede k tomu, že se někdy ocitají v konfliktu a v některých situacích se musíme rozhodovat, že jedněm z nich dáme přednost před jinými, že určitý čas svého života zasvětime uskutečňování jedné hodnoty na úkor jiných. Jak si ještě ukážeme níže, volba příslušné hodnoty z celého rejstříku hodnot, jenž máme k dispozici, má být především přiměřená situaci. V souladu s tím závisí na naší volbě příslušné hodnoty, zda v situaci obstojíme či v ní selžeme. V tomto smyslu lze oprávněně mluvit o „vyšších“ či „nižších“ hodnotách a o „hierarchiích“ či „žebříčcích“ hodnot. To, že nějakou hodnotu prohlásíme za nižší, neznamená znevážení této hodnoty, ale pouze její relativizaci vzhledem k vyšším hodnotám. Rozhodně tím nemá být popřeno, že „nižší“ hodnota sama o sobě je dobrá. Chce se tím pouze říci, že pokud se různé hodnoty v určitých situacích ocitají v konfliktu, je třeba dát přednost hodnotě „vyšší“, a že náš vztah k „nižším“ hodnotám by neměl vést k oslabení našeho respektu a vnímavosti pro „vyšší“ hodnoty. Nelze také popřít, že tzv. „nižší hodnoty“ mají velkou motivační sílu, neboť jsou spojeny s potřebami, které jsou neodbytné a elementární, takže jejich uspokojení je podmínkou aktivit vyššího druhu. Proto si také lidská společenství nezřídka zajišťují respekt či loajalitu k hodnotám vyššího typu jakoby oklikou, podpůrnými motivačními strategiemi přes různé instituce (typická v tomto smyslu je instituce trhu). To však nic nemění na tom, že pokud hodnotový obzor člověka zůstává omezen na „nižší hodnoty“ a člověk není schopen v určitých situacích dávat přednost „vyšším“ před „nižšími“, pak se nejenom může proviňovat vůči druhým, ale má to citelné důsledky i pro něho samého v tom smyslu, že jeho osobnost zůstává nerozvinuta či retardována.

To souvisí s tím, že v případě obou výše uvedených postojů, resp. jim odpovídajících hodnot sami něco získáváme i ztrácíme. V prvním případě zpravidla získáváme to, co jsme od počátku chtěli či jsme si usmysleli získat, tj. uspokojení nějaké potřeby, aniž by to však znamenalo nějaký rozvoj, posun či obohacení v rovině lidské osoby, niternosti či stávání se sebou. Ve druhém případě naopak z hlediska potřeb a jejich uspokojování zdánlivě nic nezískáváme, někdy naopak spíše ztrácíme, zatímco dochází k rozvoji, růstu či obohacování na rovině lidské osoby, niternosti či uskutečňování vlastního já – a na rovině rozvíjení interpersonálních vztahů, s nimiž je rozvíjení lidské osoby neoddělitelně spjato. Někdy to také metaforicky vyjadřujeme tak, že uskutečňování hodnot druhého typu nás „naplňuje“. Právě tato druhá skupina hodnot nám slouží jako vodítka k uskutečňování vlastní lidské osoby či existence. Pokud tedy hodnotový obzor člověka zůstává omezen na hodnoty prvního typu, selhává v rozvíjení vlastní osobnosti a niternosti, a v uskutečňování vlastního já. To opět metaforicky vyjadřujeme tak, že život omezený na hodnoty prvního typu je „vyprázdněný“. Uvidíme ještě, že právě v tom spočívá jádro tzv. hodnotového nihilismu: Hodnotový nihilismus zpravidla neznamená, že bychom neměli vůbec žádné hodnoty, ale že se omezujeme na hodnoty prvního typu, zatímco nejsme s to orientovat své postoje, své chtění a jednání podle hodnot druhého typu. Protože hodnoty prvního typu však nejsou s to vposled založit smysluplnost lidské existence, jeví se takový život – alespoň v jasnějších okamžicích – jako nesmyslný.²⁸
[zpět na obsah](#)

Role hodnot v rozhodování

Jak již bylo výše naznačeno, původní místo hodnot je v našem chtění, rozhodování a jednání. Mimo vztah k našemu rozhodování a jednání hodnoty vlastně vůbec neexistují, resp. se nám neukazují. „Hodnoty se mi jeví jen v té míře, v níž jsem loajální, tedy v níž se jim aktivně zasvěcuji ... hodnoty se mi jeví jen v případné historické situaci, v níž se orientuji a snažím motivovat své jednání.“²⁹ Hodnoty jsou původně tím, co motivuje naše rozhodování a co svým jednáním vtěluje do světa. Chceme-li pochopit fenomén hodnot, je tedy třeba objasnit, jakou roli hrají hodnoty v konkrétních situacích, v nichž se nacházíme a v nichž se rozhodujeme, přičemž musíme zohlednit bytostně časovou povahu lidské existence. Hodnoty jsou původně velmi úzce spjaty s naším vztahem k budoucnosti, s projektivním charakterem naší existence a s rozhodováním (volními akty), jež představují základní způsob našeho vztahování k dosud nenastalé budoucnosti. K plnému objasnění toho, co jsou hodnoty, si tedy musíme alespoň v hrubých rysech osvětlit povahu lidského rozhodování.³⁰
[zpět na obsah](#)

Vztah subjektu k budoucnosti: Rozhodnutí a vůle

Pozornost dějinně orientovaného subjektu je koncentrována do zvládnání budoucích situací.³¹ Pokud se vztahujeme k budoucnosti, primárně míníme či předjímáme budoucí situace a sami sebe jakožto subjekt,

který bude centrem příslušné situace. „Mínit“, resp. předjímat budoucí situaci lze různými způsoby. Protože naše pozornost vzhledem k budoucnosti je primárně soustředěna na zvládnutí budoucí situace, náleží v našem vztahu k budoucnosti zvláštní význam tomu způsobu mínění budoucího, který lze označit jako „rozhodnutí“. „Rozhodnutí“ je způsob soudu, nejde však o teoretický, nýbrž o praktický soud, jenž „označuje, tj. ... míní, budoucí čin, který závisí na mně a je v mé moci.“³² V rozhodnutí se na způsob předjímajícího mínění vztahujeme k vlastnímu budoucímu činu, a toto mínění tedy může být vyplněno pouze naším vlastním jednáním.

[zpět na obsah](#)

Rozhodnutí a svoboda

Rozhodnutí je základním aktem mé svobodné vůle, jde o volní akt. Ve výše naznačeném vztahu k budoucnosti se manifestuje a uskutečňuje naše svoboda. Díky rozvrhování do budoucích situací prováděnému „pocitem moci“,³³ jak k němu dochází v rozhodování, pro nás není skutečnost pouze souhrnem jednou pro vždy daných a nezměnitelných faktů, ale uprostřed daností, stávajících okolností a poměrů se vynořuje dimenze možného.³⁴ Právě v našem rozhodování „možné předbíhá reálné a razí mu cestu“, neboť „vůle otevírá možnosti přímo v srdci reality.“³⁵ Rozhodování tedy představuje vlastní způsob, jak se vztahujeme k budoucnosti, znamená to, co *já* *chci* učinit v blízké či vzdálenější budoucnosti. Rozhodnutí je aktem vůle, jímž se zavazujeme v budoucnosti učinit něco, co je v naší moci.

Sféra možného a změnitelného se nám ovšem otevírá nejenom ve skutečnosti, která nás obklopuje. Rozvrhování, které se uskutečňuje v rozhodnutí, otevírá nejenom *možnosti ve světě*, ale také možnosti *mne samého, mé možné bytí*. Ve svém rozhodování totiž rozvrhujeme kromě vlastního činu také sami sebe. „Jsem to já, koho rozvrhuji a koho tvořím tehdy, když něco rozvrhuji a tvořím.“³⁶ Možnosti mého konání přitom nejsou jen jakýmsi vedlejším přívěskem, nepodstatnou okolností na mém bytí, nýbrž přímo se dotýkají mne samého, neboť rozhodují o tom, čím či kým jsem a kým budu.

[zpět na obsah](#)

Vůle a motivy

Žádný volní akt se ovšem neodehrává ve vzduchoprázdnu, ale vstupuje do pole působení přitažlivých sil, jímž je vůle vystavena. Právě tyto síly strukturují motivační pole, tj. předznačují sféru možných motivů pro vůli. Každý volní akt je něčím motivován, tj. je veden pohnutkami či motivy. Motivy jsou vposled tím, „kvůli čemu“ či „pro co“ se rozhodujeme. Motiv je důvodem, impulsem či popudem pro vůli či volní akt. Volní motivace je právě specifickým vztahem mezi důvodem pro vůli (motivem) a volním aktem, jenž se na něm zakládá.³⁷ Motivy nedeterminují vůli tak jako příčina determinuje svůj účinek v nějakém fyzikálním procesu. Ve volním aktu je to vposled vůle sama, která určuje, zda něco učiní svým motivem. Motiv zakládá, legitimuje a ospravedlňuje rozhodnutí vůle,³⁸ avšak je to nakonec vůle sama, kdo rozhoduje o tom, na čem založí, čím legitimuje a ospravedlňuje své jednání. Motiv si naklání vůli, aniž by ji nutil, a zakládá tak její suverénní rozhodnutí. Motivace svobodné vůle tedy znamená, že člověk určuje sám sebe sebou samým, přičemž toto určení se zakládá na jistých tendencích, které si naklánějí vůli.³⁹ Motiv je součástí každého rozvrhu (rozhodnutí): „Vůle určuje jedním a týmž pohybem *sebe* i definitivní podobu svých argumentů, naráz ukládá své usnesení budoucí existenci a dovolává se svých důvodů: já se rozhoduji a opírám se přitom o...“.⁴⁰

[zpět na obsah](#)

Role hodnot v motivaci vůle

Při motivaci vůle hrají klíčovou roli právě hodnoty. Význam hodnot spočívá vposled v tom, že obstarávají motivy pro vůli,⁴¹ hodnoty vlastně představují spektrum možných motivů rozhodnutí: „S hodnotami se setkávám, když se snažím motivovat rozvrh ... Patří k podstatě hodnoty, že se jeví jen jako možný motiv nějakého rozhodnutí.“⁴² Jak již bylo řečeno, naše chtění, rozhodování a jednání se vždy děje v konkrétních a jednotlivých situacích. V žádné takové situaci však nezačínáme od nuly, ale nacházíme před sebou celé dějiny či celou tradici chtění, rozhodování a jednání – nejenom našeho vlastního, ale především jiných lidí (ale v evoluční perspektivě i před-lidských subjektů) – v minulosti. Tato tradice, nakolik je internalizována v našem vědomí, pro nás již předem obecně vymezuje rámec toho, co je vůbec žádoucí, co vůbec můžeme chtít, pro co se můžeme rozhodovat a co můžeme konat. Právě tento rámec je tvořen hodnotami ve smyslu

obecnin, které strukturují a podle nichž se orientuje naše chtění, rozhodování a jednání. Tato souvislost nám odhaluje vlastní důvod oné zvláštní ambivalence hodnot: Hodnoty jsou jakési sedimenty chtění, rozhodování a jednání v minulosti, ať už našeho vlastního, nebo jiných lidí společnosti, kultury či tradice, k níž přináležíme, a zároveň slouží jako východiska a vodítka, z nichž vycházíme a podle nichž se orientujeme v každém dalším jednotlivém aktu rozhodnutí, a tak je svým jednáním vlastně znovu stvrzujeme a vtěluje do světa. Tím každé své jednotlivé chtění, rozhodování a jednání zapojujeme do celých dějin hodnot, v jejichž tradici stojíme, ale které zároveň dále rozvíjíme.

[zpět na obsah](#)

Místo hodnoty v rozvrhu

Důvod toho, proč právě hodnoty představují klíčový zdroj motivace pro vůli, je zjevný: Aby si vůli mohlo něco naklonit, stát se impulsem pro volní akt, musí reprezentovat něco žádoucího. Obecný rámec toho, co je vůbec žádoucí, nám přitom poskytuje právě rejstřík hodnot, jenž je přítomen v našem vědomí. Skutečnost, kterou předjímáme v našem rozvrhu budoucí situace, jehož jádrem je náš vlastní budoucí čin, musíme považovat za v nějakém smyslu žádoucí, tj. připsat jí určitou hodnotu ze spektra hodnot, pro něž jsme vnímaví. Je to tedy vposled právě hodnota, která propůjčuje elán a vzmach našemu rozvrhu. Hodnota je vlastním důvodem naší afirmace rozvrhu, naší bytostné „chuti“ a zainteresovanosti na tom, že vůbec rozvrhujeme své budoucí jednání. I když se zprvu zdá, že hodnoty jsou především obecninami získanými abstrakcí hodnotových kvalit od jejich jednotlivých nositelů (tedy již daných jsoucnů), prostředkující role hodnot v rozvrhu nám odhaluje, že hodnoty představují především jakási ohniska přitažlivosti, díky nimž se (na základě minulé zkušenosti) přenášíme ze své přítomné situace do budoucnosti. V rozvrhování svého jednání do budoucnosti jsme odkázáni na tento obecný rámec hodnot právě proto, že předjímáme skutečnost, která ještě není a kterou si pouze zpřítomňujeme pomocí přibližných anticipací.

[zpět na obsah](#)

Konflikt hodnot jako dilema pro vůli

Zmíněná souvislost hodnot s rozhodováním, resp. volními akty nám dovoluje nahlédnout původní význam toho, co označujeme jako „stupnice“ či „žebříčky hodnot“ založené na rozlišování „vyšších“ a „nižších“ hodnot. V každé situaci je člověk konfrontován s různými hodnotami jako s možnými motivy, které se ucházejí o přízeň jeho vůle a které si často konkurují či jsou dokonce neslučitelné. Člověk se přitom v určité situaci nemůže rozhodovat pro všechny motivy, které si naklánějí jeho vůli, musí jedny upřednostňovat před druhými či jedny druhým obětovat. Rozhodovat se proto znamená vždy stavět jedny hodnoty proti jiným, určité hodnoty nad jiné. Každá situace je v tomto smyslu „nevyřešeným problémem“, „otevřenou otázkou, jež se klade vůli“.⁴³ Zde se nám ozřejmuje vlastní kořen většiny morálních dilemat a rovněž se nám odhaluje, v čem spočívá dramatická a tíže lidské svobody.

[zpět na obsah](#)

Původní místo hodnotových preferencí

Právě zde je třeba hledat původní místo, kde se uskutečňují a odhalují naše hodnotové preference. Nejde přitom o hodnotové preference, které vyhlášíme verbálně, když se nás někdo ptá na naše žebříčky hodnot, ale o hodnotové preference, které skutečně neustále provádíme ve volních aktech, jež určují povahu našeho rozhodování a jednání. Jde o hodnotové preference, které každý z nás uskutečňuje ve skrytu, aby se pak projeví v našich činech a mohly z nich případně být dešifrovány. Každé rozhodování, tj. rozvrhování budoucího jednání, je orientováno vzhledem k určitým hodnotám, je neseno určitými hodnotovými preferencemi. V našem rozhodování a z něj vyplývajícím jednání se tedy manifestují naše skutečné „žebříčky“ hodnot.

[zpět na obsah](#)

Hodnota jako motiv rozvrhu a hodnota rozvrhu samého

Protože hodnota se stává hybnou silou našeho rozvrhu, jehož jádrem je náš vlastní čin, dopadá lesk (či bída) příslušné hodnoty na náš čin. Od hodnoty, již je nesen náš rozvrh, se odvozuje i hodnota našeho činu, který projektujeme do budoucí situace, v níž má být realizován. Právě tato hodnota je základem možnosti hodnocení našeho činu druhými lidmi i námi samými v sebereflexi. Zde se dotýkáme zvláštního paradoxu: Vykonávání našich hodnotových preferencí je základem toho, že můžeme být sami hodnoceni. „Hodnotíme-li, jsme sami hodnoceni.“ A hodnota našeho vlastního činu je tím, o co nám vposled jde. Lidské jednání, jakkoli svobodné, není nikdy libovolné, ale je stále konfrontováno s nárokem své oprávněnosti či ospravedlnitelnosti.

[zpět na obsah](#)

Osobní systém hodnot jednotlivce a jádro lidské osoby

Nakolik člověk právě svým jednáním utváří sám sebe, pořadí hodnot a schopnost či neschopnost dát v určitých situacích přednost „vyšším“ hodnotám před „nižšími“, vposled podstatně určuje povahu jeho já. Příslušná hierarchie hodnot hluboce zasahuje do osobnosti člověka a osobní uspořádání hodnotových preferencí v zásadě rozhoduje o tom, kým je. Proto je tato osobní konstelace hodnot klíčová pro pochopení každé lidské osoby. V hodnotových postojích a na nich založeném rozhodování a jednání se odhaluje vlastní jádro osoby.⁴⁴ Kořen správnosti či nesprávnosti vedení lidského života je třeba hledat právě ve vztahu k hodnotám a v hodnotových preferencích dané osoby. Hodnotový systém je skrytým tajemstvím každého člověka, které lze vyčíst z jeho jednání, z jeho projevů, výrazů, děl, jež jsou na jedné straně závojem, jenž toto tajemství zakrývá, ale na druhé straně jeho jedinou a vlastní manifestací.⁴⁵ Především podle této osobní konstelace hodnot je každý člověk posuzován druhými – je tím, co na něm druhé nejvíce zajímá a oč jim ve vztahu k němu běží. Přitom nejde jen o hodnocení našeho rozvrhování a jednání, ale také nás samých, tedy o to, jakou hodnotu máme sami ve svých vlastních očích i v očích druhých – „neboť můj rozvrh, to jsem já.“⁴⁶

[zpět na obsah](#)

Hodnoty jako možnosti vyplnění ještě-ne-rozhodnutého

Význam hodnot před námi vyvstane ještě více, vezmeme-li v úvahu projektivní charakter lidské existence, která je cele zaměřena vzhledem k budoucnosti a která se tak rozhodujícím způsobem podílí na tvoření budoucího bytí: Budoucnost, kterou míníme v našem rozvrhu, před námi vystupuje jako oblast ještě-ne-rozhodnutého, která má být teprve vyplněna a určena naším svobodným činem. Vějíř hodnot, který se před námi rozevívá, právě vyznačuje možnosti různých směrů a způsobů, jimiž může být vyplněno ono ještě-ne-rozhodnuté. Povaha činu, který do této oblasti ještě-ne-rozhodnutého vepíšu, do značné míry závisí právě na hodnotách, jimiž se nechám přitahovat, motivovat či nést můj rozvrh. Jinak řečeno: Prostor „možného“, který se otevírá ve světě s lidskou svobodou, je prostorem dosud nerozhodnutého, jemuž může být uložena nějaká hodnota.

Naše rozvrhování do budoucnosti tak lze přirovnat k situaci, kdy se před námi otevírá množství cest a my se musíme rozhodnout, po které z nich se vydáme. Při výběru cesty se v nás svářejí rozmanité sklony, touhy a nároky, nad každou z těchto cest září světlo nějaké hodnoty, které je zdrojem její přitažlivosti. Přitom však víme, že se musíme rozhodnout pouze pro jednu z nich: „Každý rozvrh ... vždy uvádí do hry pouze jednu výseč hodnot, ve vztahu k níž celá oblast hodnot slouží jako reference. V dané situaci hledám opěrný bod: obvykle jej najdu v totalitě hodnot, ... jež ... prokazují svou motivační potenci pro tuto situaci.“⁴⁷ O výběru cesty nakonec rozhodne, který z těchto sklonů je nejsilnější, resp. které ze zářivých světél hodnot je pro nás nejpritažlivější. Posledním arbitrem je vůle, která uprostřed tohoto silového pole náklonností a přitažlivostí, jež se ucházejí o její přízeň, musí rozhodnout, kterým z nich přitaká.

[zpět na obsah](#)

Hodnota jako zdroj tvoření budoucího jsoucího: Hodnota jako „to, co má být“

Pokud přitom vezmeme vážně, že rozvrhujeme své budoucí jednání, které ještě není, ukazuje se nám, že hodnota je vposled zdrojem, z něžž se živí naše ochota a touha tvořit svým jednáním nové bytí nad rámec již daného jsoucího. Jak již bylo řečeno, hodnoty představují jakási ohniska přitažlivosti, díky nimž se přenášíme ze své přítomné situace do budoucnosti, která ještě není. Hodnota, která nás přitahuje, s níž se solidarizujeme a v jejímž jménu se pro něco rozhodujeme, je tím, co nám jakoby propůjčuje křídla, abychom se stále znovu odlepovali od přítomné danosti (která nám ostatně díky sukcesivitě času tak jako tak stále mizí pod nohama) a pomocí svých rozvrhů vzlétali vstříc propasti ještě ne jsoucího, která se před námi stále rozevívá. Nebo ve smyslu výše zmíněné metafory bychom hodnoty mohli přirovnat k jakýmsi zářivým světlům, jež pro nás rozsvětlují temnou propast nebytí – ve smyslu ještě ne jsoucího – a vábí nás svým světlem, abychom se do ní svými rozvrhy stále znovu vykláněli. Právě při tomto „existenciálním eskamotérství“, jež je každodenním lidským údělem, však svými činy tvoříme nové jsoucí, jež tu dosud nebylo.

Z této perspektivy před námi plně vyvstává význam hodnotové orientace lidské osoby: Povaha hodnot, k nimž se zaměřujeme, vposled rozhoduje o povaze našich činů, jež nově vepíšeme do skutečnosti, a tedy o povaze našeho přínosu v neustávajícím procesu tvoření nového bytí. Protože v rámci tohoto procesu rozvrhujeme a spolutvoříme i sami sebe, rozhoduje povaha hodnot, s nimiž se solidarizujeme, i o povaze našeho vlastního já, tj. o tom, čím či kým se my sami staneme.

Jedině z této perspektivy lze také porozumět tomu, proč jsou hodnoty tradičně spojovány s oblastí toho, co „má být“, tedy „mětí“ (ve smyslu německého „Sollen“ či anglického „ought“), resp. co „platí“, na rozdíl od toho, co pouze jest, tedy pouhého „bytí“ (ve smyslu „Sein“ či „being“). Hodnoty v původním smyslu nejsou nějaká fakticky daná jsoucna, ale jakožto možné motivy pro vůli vyznačují či předznačují směry a cesty pro rozvrhy budoucích činů, tedy to, co teprve má vstoupit do světa skrze rozvrhované jednání. Hodnoty pro nás otevírají vějíř základních možných směrů a významů toho, co má být.

[zpět na obsah](#)

Nepředmětné výzvy jako poslední zdroj hodnoty

Výše již ovšem také bylo naznačeno, že oprávněnost příslušného rozhodnutí, resp. hodnot, jimiž je neseno, závisí na tom, zda jsou adekvátní jedinečné situaci, v níž či vzhledem k níž se subjekt rozhoduje. Konkrétní obsah a podobu toho, co „má být“, subjekt musí vždy znovu hledat a uskutečňovat v každé jednotlivé situaci, která je pokaždé jedinečná a neopakovatelná. Zároveň bylo řečeno, že je to vposled subjekt sám, který musí rozhodnout, které z hodnot jakožto možných motivů, jež se ucházejí o přízeň jeho vůle, dá přednost. V některých vyhraněných situacích dokonce zděděné hodnotové rejstříky a hierarchie mohou a mají být vystaveny otázce své oprávněnosti, a pokud před touto otázkou neobstojí, mohou být subjektem v jeho rozvrhování a jednání překročeny. A konečně nelze pominout skutečnost, že některé hodnoty byly historicky vytvořeny na základě rozhodování a jednání jiných subjektů v minulosti, aniž tu dříve byly, často právě za cenu roztržky s dosavadními systémy hodnot. Z toho všeho je patrné, že hodnoty, jakožto sedimenty minulých rozhodnutí a jednání, které vždy implikují i jistou hodnotovou hierarchii, sice do jisté míry vymezují rámec toho, co svobodný jedinec může v dané situaci chtít a pro co se může rozhodnout, avšak neposkytují mu dostatečný návod, co má činit, a především pro něj nemají poslední závaznost.

Abychom porozuměli pravému smyslu tohoto problému, musíme ho opět zasadit do souvislosti s výše popsanou strukturou vztahování subjektu k budoucnosti: Stávající hodnoty ve smyslu obecnin, jsou samy součástí daného jsoucího, a jako takové určují povahu praktického soudu, jímž subjekt rozvrhuje svůj čin do více či méně vzdálené budoucnosti jakožto oblasti ještě-ne-jeoucího, pouze potud, pokud subjekt sám z těchto hodnot učiní motiv svého rozhodnutí. Svoboda subjektu spočívá mimo jiné právě v tom, že je do jisté míry svobodný vůči danému jsoucímu, tedy i danému spektru hodnot, nikoli v tom smyslu, že by se mohl zcela vymknout silám jejich přitažlivosti, že by si je mohl dovolit zcela ignorovat či se bez nich obejít, ale v tom smyslu, že vposled záleží na něm, které z nich učiní motivem své vůle. Přitom si stále musí sám klást otázku, které z rejstříku hodnot jsou vzhledem k situaci přiměřené a oprávněné – a dokonce, zda mu vůbec dané spektrum hodnot poskytuje dostatečná vodítka k řešení jeho situace. Tato neustálá (byť vždy omezená) emancipace subjektu od daného spektra hodnot je součástí obecnějšího pohybu, v němž se

subjekt díky sukcesivitě času a výkonu vlastní svobody distancuje od daného jsoucího a transcenduje je. Na druhé straně však ani takovéto distancování vůči stávajícím rejstříkům hodnot jakožto součásti „daného jsoucího“, jež člověk na základě své svobody transcenduje, není zcela libovolné, ale podléhá hodnotícím soudům a je samo konfrontováno s nárokem své oprávněnosti či ospravedlnitelnosti. Skutečnost, že předmětem hodnotícího soudu mohou být i stávající systémy hodnot, a dokonce i sám subjekt, který se dostává do konfliktu s danými hodnotovými systémy, aniž by šlo nutně o pouhé selhání, naznačuje, že rozvrh lidské svobody je vždy již postaven pod nárok „mětí“ a že si tento rozvrh vzhledem k tomuto nároku sám bytostně rozumí. Jinými slovy: subjekt se ve své svobodě bytostně vztahuje k dimenzi „mětí“, nikoli ve smyslu hodnot jakožto obecnin, které jsou sedimentem minulých rozhodnutí a jednání, ale ve smyslu jedinečného nároku adresovaného subjektu v jeho konkrétní situaci, jenž subjekt zasahuje v samotném jeho jádru a jenž ho podněcuje k proměně daností vlastní situace, a tím i sebe samého.

Vzhledem k této své specifické povaze dimenze „mětí“ neexistuje nějak „o sobě“ a principiálně se neukazuje nezúčastněnému „objektivnímu“ pohledu, protože nemá vůbec předmětnou povahu, ale je přístupná pouze dějinně orientovanému a aktivnímu subjektu a její smysl lze dešifrovat pouze v procesu jejího uskutečňování angažovanými subjekty v jejich konkrétních situacích. Poté, co se toto jednání stalo minulostí, se nicméně prostřednictvím jazyka a paměti může včlenit do dějin hodnot určitého společenství a tak může být stále znovu vtahováno do přítomnosti v podobě hodnotových vodítek či měřítek pro jednání jiných subjektů. Jinými slovy: Hodnoty v podobě obecnin, které vymezují rámec toho, co vůbec lze chtít a pro co se lze rozhodovat, je možno chápat jako sedimenty rozhodnutí jednotlivých subjektů v konkrétních situacích v minulosti, kteří byli sami konfrontováni s nárokem mětí v podobě nepředemětných a adresných výzev. Právě proto nejenom mohou sloužit jako vodítka pro další subjekty, jejichž neoddělitelnou součástí je dimenze „mětí“, ale mají pro jednání těchto subjektů jistou závaznost.

[zpět na obsah](#)

Bytí a „mětí“

Smyslem hodnot ve smyslu obecnin je tedy orientovat vědomí jednotlivých subjektů vzhledem k dimenzi „mětí“, která je neoddělitelnou konstitutivní složkou struktury každé situace. Ono „mětí“, které charakterizuje hodnoty, tak ve skutečnosti odkazuje k samotné ontologické struktuře každé situace, v níž je subjekt konfrontován s normativní dimenzí, jež dané situaci propůjčuje její vlastní smysl a vzhledem k níž se všechny danosti situace ukazují ve svém pravém světle. Nezrušitelná a neodvolatelná závaznost této dimenze pro subjekt zřetelně vystupuje také a právě tam, kde jí subjekt nedbá do té míry, že se svými činy, resp. přečiny podílí na ustavení zvláštní oblasti skutečnosti, která se neměla stát. Odhalování deficientní povahy takové skutečnosti předpokládá bytostnou vztáženost subjektů k dimenzi „mětí“, v jejímž světle se právě příslušné přečiny a jimi založená skutečnost ukazují jako neospravedlnitelné. Protože také tyto činy zpětně zasahují příslušný subjekt a podílejí se na konstituci jeho identity, ukazuje se tento subjekt sám (jiným subjektům, popř. sobě samému ve zpytování svědomí) jako v jistém ohledu deficientní právě na základě nezrušitelného vztahu subjektů k dimenzi „mětí“.

Výše provedená analýza naznačuje, že zavedení ostré césury mezi bytím a „mětím“ je konstrukcí, která neodpovídá původní situovanosti subjektu. Z hlediska původní situovanosti subjektu je „mětí“ neoddělitelnou součástí bytí. Sama časovost bytí, díky níž se bytí neustále vymaňuje z nezměnitelné danosti jsoucího, ukazuje bytí jako cosi, co může a má být stále znovu konstituováno či rekonstituováno, přičemž bytí vlastně není ničím jiným než tímto procesem permanentní ontogonie. V rámci takto pojatého bytí se normativní nárok vůči lidskému jednání nejeví jako nějaký „subjektivní“ přívěsek na hodnotově neutrální „objektivní“ realitě, ale jako součást původní struktury stále nově vytvářené skutečnosti koncentrované kolem lidských subjektů jakožto svých ohnisek. Bytostné napětí vyjádřené polaritou „má se konat“ – „nemá se konat“ tedy není něco, co by bylo konstituováno až lidskými hodnotami a normami. Hodnoty a normy naopak odpovídají struktuře samotné rodící se skutečnosti, která v sobě implikuje normativní nárok vznášený vůči jednotlivým subjektům. Tento normativní nárok je právě tím, co musí každý subjekt ve své situaci rozpoznat a interpretovat, přičemž mu tradované hodnoty a vzorce chování slouží pouze jako vodítka či orientační body – neboť představují jakési sedimenty tradice odhalování a interpretování podobných nároků jinými subjekty v minulosti.

Protože osud procesu bytí bytostně záleží na interakci jednotlivých subjektů, jejichž společným výkonem je tato permanentní konstituce a rekonstituce bytí, je pochopitelné, že právě celá významná oblast onoho „mětí“ je normativní instancí vzhledem k povaze samotné interakce mezi subjekty. Také morální hodnoty, které z velké části představují sedimenty interakcí, v nichž jednotlivé subjekty vůči sobě navzájem vznášejí své požadavky (nesené základním požadavkem vzájemného uznání hodnoty jednoho subjektu druhým jako sobě rovného) a jež pak nadále slouží jako vodítka podobných interakcí v budoucnosti, se tedy vždy konstituují v napětí k ontologické dimenzi „mětí“, jež závazným a neodvolatelným způsobem zakládá a předznačuje směry strukturování těchto vztahů, takže subjekt, který této dimenze „mětí“ v interakcích s druhými subjekty nedbá, se svými akty podílí na ustavení deficientní skutečnosti, která se „neměla stát“, a tím i na deficientní povaze své vlastní identity.

1. Srv. E. Oldemeyer, *Dialektik der Wertorientierungen. Studien zu einer europäischen Geisteshaltung*, Königshausen & Neumann, Würzburg 2010, str. 11. [\[↵\]](#)
2. Srv. např. A. Smith, *Bohatství národů*, I, kap. 4, Praha 2001, str. 29 nn.; K. Marx, *Kapitál*, I, kap. 1, Praha 1954, str. 51-87. Termín „hodnota“ v novověké ekonomii vystupuje zejména v typických spojeních jako je „užitná hodnota“, „směnná hodnota“, „přirozená hodnota“, „nadhodnota“ atd. Ke kritice rozšířeného pojetí hodnoty v novověké politické ekonomii, která se snaží najít nějakou „absolutní“ či „přirozenou hodnotu“ zboží, jejíž původ spatřuje zejména v práci, popř. v dalších činitelích podílejících se na výrobě zboží (kapitál, renta z pronájmu půdy atd.), viz H. Arendtová, *Vita activa neboli O činném životě*, Praha 2007, str. 208-213. [\[↵\]](#)
3. Srv. A. Hügli, heslo „Wert“, in: *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, vyd. J. Ritter, sv. ???, Basel/Stuttgart, str. 556-558, zejm. 556. Mezi zakladatele a hlavní představitele „filosofie hodnot“ druhé pol. 19. a první pol. 20. století patří H. Lotze, F. Brentano, A. Meinong, Ch. Ehrenfels, W. Windelband, H. Rickert, H. Münsterberg, M. Scheler, N. Hartmann a další. Srv. k tomu J. Hessen, *Wertphilosophie*, Paderborn 1937, str. 14-19. [\[↵\]](#)
4. „Dobro“, resp. „dobra“ jsou jako vlastní předměty lásky či touhy (*erós*) označeny již v Platónově *Symposiu*. Podle Hanse Joase nahrazení výrazu „dobra“ termínem „hodnoty“ ve filosofii 19. a 20. století souvisí s proměnou vědomí moderního člověka, pro něž se stala problematickou myšlenka, že existují nějaká neměnná, „objektivní“ a na člověku nezávislá „dobra“, jak si to představovala antická a středověká filosofie. Právě tomuto chápání, že to, co filosofie tradičně nazývala „dobra“, podléhá dějinným proměnám, existuje pouze ve vztahu k nějakému subjektu, a je tudíž také vystaveno pluralitě hledisek rozmanitých subjektů, lépe odpovídá termín „hodnoty“. Srv. H. Joas, „Wie entstehen Werte? Wertebildung und Wertevermittlung in pluralistischer Gesellschaft“, str. 5. [\[↵\]](#)
5. Srv. E. Oldemeyer, *Dialektik der Wertorientierungen*, str. 11-13. [\[↵\]](#)
6. P. Ricoeur, „Před morálním zákonem: etika“, in: *Reflexe* 5-6 (1992), 1.7. [\[↵\]](#)
7. Srv. P. Ricoeur, *Filosofie vůle II: Konečnost a provinilost*, Praha 2011, str. 91. [\[↵\]](#)
8. Srv. P. Ricoeur, *Filosofie vůle II*, str. 97. [\[↵\]](#)
9. Srv. P. Ricoeur, *Filosofie vůle II*, str. 97. [\[↵\]](#)
10. Srv. J. Hessen, *Wertphilosophie*, str. 23-24. Hessen ovšem v této souvislosti mluví o „prožitku hodnot“ (*Werterlebnis*), „hodnotové kvalitě“ (*Wertqualität*) a „ideji hodnoty“ (*Wertidee*). [\[↵\]](#)
11. Srv. E. Oldemeyer, *Dialektik der Wertorientierungen*, str. 13. [\[↵\]](#)
12. Srv. P. Ricoeur, *Filosofie vůle II*, str. 95. [\[↵\]](#)
13. Srv. M. Scheler, „Ordo amoris“, str. 56-59. [\[↵\]](#)
14. Srv. k tomu A. Pfänder, *Ethik (Ethische Wertlehre und Ethische Sollenlehre) in kurzer Darstellung*, aus dem Nachlass herausgegeben von P. Schwankl, München 1973, str. 54-55. [\[↵\]](#)
15. Srv. A. Pfänder, *Ethik*, str. 51. [\[↵\]](#)
16. Srv. A. Pfänder, *Ethik*, str. 54-55. [\[↵\]](#)
17. E. Lévinas, *Totalita a nekonečno (Esej o exterioritě)*, Praha 1997, str. 97. [\[↵\]](#)
18. P. Ricoeur, *Filosofie vůle I: Fenomenologie svobody*, Praha 2001, str. 103. [\[↵\]](#)
19. E. Lévinas, *Totalita a nekonečno*, str. 97. [\[↵\]](#)
20. P. Ricoeur, *Filosofie vůle I*, str. 97. [\[↵\]](#)
21. P. Ricoeur, *Filosofie vůle II*, str. 117. [\[↵\]](#)
22. Ovšem i ty mohou mít v moderních ekonomikách velmi subtilní až virtuální podoby. [\[↵\]](#)
23. Srv. E. Lévinas, *Totalita a nekonečno*, str. 97-99. [\[↵\]](#)
24. Srv. E. Lévinas, *Totalita a nekonečno*, str. 97-99. [\[↵\]](#)
25. Srv. M. Buber, *Já a Ty*. [\[↵\]](#)
26. Srv. E. Lévinas, *Totalita a nekonečno*, str. 97-99. [\[↵\]](#)
27. Srv. M. Buber, *Já a Ty*. [\[↵\]](#)
28. Srv. A. Pfänder, *Ethik*, str. 48-50. [\[↵\]](#)
29. P. Ricoeur, *Filosofie vůle I*, str. 86. [\[↵\]](#)
30. K následujícímu srv. V. Němec, „Intencionalita, budoucnost a nejsoucno“, in: *Reflexe* 39 (2010), str. 3-17. Z tohoto textu zde přejímám některé formulace. [\[↵\]](#)
31. Situace je určitou výšečí skutečnosti, jak se původně naskytá subjektu jakožto jejímu centru, který přijímá její omezení a chápe se příležitostí k jejímu přetváření. Tuto výšeč skutečnosti samozřejmě nelze pojímat prostorově, jde o „konkrétní skutečnost“, jak se k ní subjekt primárně vztahuje ze své perspektivy jakožto k určité souvislosti smyslu. [\[↵\]](#)
32. P. Ricoeur, *Filosofie vůle I*, str. 53. [\[↵\]](#)
33. P. Ricoeur, *Filosofie vůle I*, str. 65. [\[↵\]](#)
34. Termín „možné“ je minimálně dvojznačný potud, že může označovat jak „to, co je otevřeno praktickým vědomím“ subjektu a je závislé na jeho budoucím činu, tak „to, co se nabízí vědomí teoretickému“, a co je nezávislé na budoucím jednání subjektu. Srv. P. Ricoeur, *Filosofie vůle I*, str. 64. V naší souvislosti je třeba výrazu „možné“ rozumět v prve uvedeném smyslu. [\[↵\]](#)
35. P. Ricoeur, *Filosofie vůle I*, str. 64. [\[↵\]](#)
36. P. Ricoeur, *Filosofie vůle I*, str. 59. [\[↵\]](#)

- 37. A. Pfänder, *Motive und Motivation*, str. 183. [\[↵\]](#)
- 38. Srv. P. Ricoeur, *Filosofie vôle I*, str. 79. [\[↵\]](#)
- 39. P. Ricoeur, *Filosofie vôle I*, str. 82. [\[↵\]](#)
- 40. P. Ricoeur, *Filosofie vôle I*, str. 78. [\[↵\]](#)
- 41. P. Ricoeur, *Die Fehlbarkeit des Menschen*, str. 74. [\[↵\]](#)
- 42. P. Ricoeur, *Filosofie vôle I*, str. 86. [\[↵\]](#)
- 43. P. Ricoeur, *Filosofie vôle I*, str. 133. [\[↵\]](#)
- 44. Srv. Max Scheler, *Ordo amoris*, str. 35-36. [\[↵\]](#)
- 45. Srv. Max Scheler, *Ordo amoris*, str. 37. [\[↵\]](#)
- 46. P. Ricoeur, *Filosofie vôle I*, str. 84. [\[↵\]](#)
- 47. P. Ricoeur, *Filosofie vôle I*, str. 85-86. [\[↵\]](#)